

Література

Бабушкин А.П. "Возможные миры" в семантическом пространстве языка / Анатолий Павлович Бабушкин.– Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001.– 86 с. *Вардзелашвили Ж.А.* «Возможные миры» текстуального пространства. Электронный ресурс. / Ж.А. Вардзелашвили. – <http://vjanetta.narod.ru/tekst.html> (15.02.2012). *Живая вода.* Сборник русских народных песен, сказок, пословиц, загадок/ Сост., вступ. ст. и примеч. В.П.Аникина. – М.: Детская литература, 1986. – 462 с. *Керлот Х.Э.* Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 608 с. Народные сказки/ Библиотека русской сказки в 10-ти томах, Т.2. – М.:Возрождение, 1992. – 323 с. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5-ти т. / Под общ. ред. Н.И. Толстого. – М.: «Международные отношения», Т.1. – 1995; Т.2. –1999.Т.3. – М., Т.4. – М.: Международные отношения, 2009. Словник символів. Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І. та ін. / За заг.ред. О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с. *Слухай Н.В.* Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. – К.: «Київський університет», 2005. –167с. *Слухай Н.В.* Міфопоетичний словник східних слов'ян. Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 1999. -120 с.

УДК 81 (=111.=133.1=161.2=161.1)'372 '272-115

БСЛЯЄВА А. В.

*(Запорізький національний університет)***СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ СТРУКТУРУВАННЯ КОНЦЕПТУ: ОСВІТА В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ**

Статтю присвячено зіставному аналізу способів вербальної презентації концепту ОСВІТА одиницями різної частиномовної належності. Досліджуються засоби вербалізації його когнітивних компонентів в різноструктурних мовах.

Ключові слова: *концепт, концептуальна метафора, зіставний аналіз.*

Беляева А. В. Семантико-когнитивный аспект структурирования концепта: ОБРАЗОВАНИЕ в английском, французском, украинском и русском языках. Статья посвящена сопоставительному анализу способов вербальной презентации концепта ОБРАЗОВАНИЕ единицами различной частеречной принадлежности. Исследуются средства вербализации когнитивных компонентов концепта в разноструктурных языках.

Ключевые слова: *концепт, концептуальная метафора, сопоставительный анализ.*

Belyaeva A. V. Semantic Cognitive Analysis of the Concept Structure: EDUCATION in English, French, Ukrainian and Russian languages. The article focuses on the comparative analysis of the verbal presentation of the concept EDUCATION by lexical units belonging to different parts of speech. Means of expression of its cognitive components in English, French, Ukrainian and Russian languages are established.

Keywords: *concept, conceptual metaphor, comparative analysis.*

На сучасному етапі розвитку лінгвістики концептуальний аналіз не є уніфікованим методом, а виступає як сукупність різних методик, пріоритетність яких визначається метою дослідження. Актуальності набуває вивчення мовних засобів вираження концептів, а також різноманітних відносин, що виникають між ними. Актуальним видається звернення до аналізу кореляції між семантикою та процесами концептуалізації, що передбачає вивчення реалізацій концептуальних схем і імплікацій, закладених у значенні вербалізаторів концепту. Виявлення останніх стає можливим за допомогою процедур когнітивно-семасіологічного аналізу, який передбачає аналіз імені концепту та лексико-семантичних варіантів слів з відповідним коренем [Кустова 2004].

Мета статті – дослідження модифікацій концепту ОСВІТА вербалізованого ключовою лексемою та її похідними в англійській, французькій, українській та російській мовах. **Завдання** дослідження – проаналізувати лексико-семантичні варіанти лексем-вербалізаторів концепту ОСВІТА, встановити спільні та відмінні способи представлення студійованого концепту в лексичних одиницях зіставлюваних мов, виявити універсальні та національно-специфічні закономірності концептуалізації уявлень про освіту.

Об'єктом дослідження є концепт ОСВІТА в англійській, французькій, українській та російській мовах. **Предмет** аналізу – семантичні стратегії вербалізації концепту ОСВІТА в іменниках англійської, французької, української та російської мов. Вивчення особливостей концептуалізації освіти носіями досліджуваних мов здійснюється в когнітивно-семасіологічному напрямку, основи якого були закладені в працях Г. І. Кустової [Кустова 2004], що передбачає аналіз імені концепту та лексико-семантичних варіантів слів з відповідним коренем та встановлення логічних зв'язків між цими номінаціям.

В сучасній лінгвістиці аксіоматичним є положення про центральне місце категорії предметності у пізнанні людиною світу [Кубрякова 1997; Кубрякова 2004; Мечковская 2000; Морозова 2005, с. 96-98]. Категорія предметності, як відомо, відображена в іменниках. Процедурою, яка дозволяє виявити спосіб бачення вербалізованого в іменниках відповідного фрагменту світу є аналіз метафор [Морозова 2005, с. 97]. Виявлення концептуальних метафор базується на методиці концептуального аналізу Л. О. Чернейко, який передбачає буквально прочитання сполучуваних з іменем концепту дієслів [Чернейко 1997, с. 289-303]. В роботі цей прийом не обмежується

буквальним прочитанням дієслів та поширюється на будь-які словосполучення. Аналіз лексем-вербалізаторів концепту ОСВІТА доповнюється вивченням їх граматичних характеристик, адже, на думку вчених, у позначенні об'єктивної дійсності значну роль відіграють граматичні характеристики лексичних одиниць [Кошарная 2002, с. 71]. Розглянемо вербалізатори концепту ОСВІТА докладніше.

Вербалізований іменником концепт ОСВІТА моделюється за загальною схемою [Морозова 2005, с. 98] подібно до фізичних тіл, про що свідчить проекція низки предметних характеристик на аналізований концепт:

а) **обчислюваність**, про яку свідчить наявність у відповідного іменника граматичної категорії числа та здатність поєднуватись з числівниками: *We'll need money for our **educations*** (BNC, 2161); *La plupart des **éducations** visent à enseigner la gestion de la défaite* (Empire, с. 216); *Загальновизнано, що такий священик обов'язково повинен бути інтелігентом і мати **дві освіти** – богословську і педагогічну* (День, 2006); *У неї **два образования**: актерское и филологическое* (НКР, образования 71);

б) **розміри**: *Я вижу, образование у нее **небольшое*** (НКР, образование 279);

в) **наявність структури / оформленість**: *Stephen Buser, a professor of finance, said the investments would add a new **dimension to education*** (LC, 35675); *Une langue contient non seulement une **forme d'éducation**, de culture, mais aussi des éléments constitutifs d'une société: gestion des émotions, code de politesse* (Empire, с. 117); *Образовательные стандарты перегружены плюсквамперфектами, перегружены специальной информацией, которая не должна входить в **ядро общего образования*** (НКР, образование 119);

г) **розміщення в просторі (положення відносно інших об'єктів)**: *The Albanian curriculum in schools and university was prohibited; Albanian **education was driven underground*** (LC, 31146); *Підґрунтям цього ланцюга є **освіта**, не формальна, як наявний папірець, а дійсна, як творення Людини, що відповідає сама і за себе і за весь навколишній світ* (День, 2000); *Российская гимназия сформировалась в лоне православной образовательной традиции, где духовно-нравственное **образование полагалось в основу всей системы** обучения* (НКР, образование 2172).

В досліджуваних мовах освіта може бути концептуалізована як об'єкт, що впливає з її здатності бути:

а) **переміщеною**: *Langdon's jail seminar was part of a Harvard outreach program attempting to **bring education** into the prison system – Culture for Convicts, as Langdon's colleagues liked to call it* (Da Vinci, с. 100); *Mais pour instruire ce fils, continua l'abbé, elle avait donc **reçu de l'éducation** elle-même?* (MC, с. 254); *Якщо еліта хоче консолідуватися навколо ідеї європейського вибору, то вона мусить **дати** народу **освіту*** (Українська правда, 2003); *Цель педагогических курсов – **доставить педагогическое образование** молодым людям всех сословий, преимущественно крестьянского, православного исповедания, желающих посвятить себя учительской деятельности в народных школах* (НКР, образование 2070);

б) **привласненою**: *Reintegrate young people without paper qualifications and living in deprived areas in major conurbations through schemes offering a second chance of **obtaining an education**, by refashioning schools already located in such areas or setting up new centers of learning* (OMC); *Его образование и ум **принадлежат** государству, и высокопоставленный государственный чиновник **может распоряжаться** ими по своему усмотрению* (НКР, образование 1370 (контекст 5));

в) **підлягати механічному впливу**: *There is too much inflexibility, too much **compartmentalization of education** and training systems and not enough bridges, or enough possibilities to let in new patterns of lifelong learning* (OMC); *Tatiana dit qu'elle veut **refaire mon education*** (Empire, с. 332); *Вони закінчували університети, але **освіта** була **деформована**, заідеологізована, не давала повноти мислення, внутрішнього світу* (День, 2001); *Среднее **образование растянуто** на 13 лет, а на высшее **оставляется всего три года*** (НКР, образование 1346 (контекст 5));

г) **знаходиться ближче / далі**: *In 1939, Robert M. Hutchins, president of the University of Chicago, decreed that football was incompatible with the serious **pursuit of higher education**, and the U of C dropped the sport* (LC, 5599); *Издали **образование, развитие представляются** им с своей поэтической стороны, **ее-то они и хотели бы захватить**, забывая, что им недостает всей технической части, без которой инструмент не покоряется* (НКР, образование 3011 (контекст 6)).

Освіта може також концептуалізуватись як істота, що може:

а) **приходити до життя та йти з нього**: *Il a fait le même budget, priorité à l'armée, à la police, **massacrage de l'éducation** et de la recherche* (LC, 7160); *Фактически разоренная и разрушенная новыми «купцами» –авантюристами отечественная промышленность, а также наука, медицина, культура, **образование** и т. д. **не умерли** окончательно только потому, что работающие там люди сохранили, каким-то чудом пронесли годы дебри коммунистической и либеральной утилитаристской*

пропаганды неутилитарную мотивацию труда (НКР, образование 754);

б) діяти: *Education can and must contribute further to the crucial equality between men and women* (ОМС); *Образование изобретает колесо – невежество изобретает колесование, образование изобретает электричество, невежество – электрический стул* (НКР, образование 2232);

в) демонструвати своє ставлення до дії /ситуації: *How can the purposes of education be adapted to the diversity of demands, whilst there remains some reluctance in education to differentiate between its clientele?* (ОМС); *En réponse, l'éducation nationale argue alors que cette diminution des effectifs n'est pas ressentie sur le terrain* (LC, 11842); *Наша освіта не поважає учасників педагогічного процесу – учнів, їхніх батьків і наставників* (День, 2009);

г) змушувати рухатись інші живі істоти: *Notre éducation nous pousse à aller tout droit dans le tunnel d'un futur idéal blindé de certitudes qui empêchent de voir le monde* (Livre secret, с. 9).

Освіта може концептуалізуватись як середовище існування індивіда: *They need to function within an environment of balanced education, supported by an entire community* (LC, 50178); *Engagé depuis plusieurs semaines dans certains secteurs, le mouvement dans l'éducation nationale se pose désormais comme fer de lance de la contestation sociale* (LC, 29143); *Яку сучасну позитивну тенденцію в царині освіти ви хотіли б згадати?* (День, 1999); *Выпускницы должны были нести в народное образование социалистическое мышление* (НКР, образование 2144).

ОСВІТА може виступати як подія або процес, який має певні темпоральні характеристики: *"Adolescents are more likely to get pregnant if they don't have high expectations, don't think they will finish their education, don't think there's a good job waiting, don't think their life holds a lot for them," Mabus said* (LC, 4006).

Концептуалізація фрагментів навколишньої дійсності як об'єктів може бути зведена до двох провідних моделей «моделі більярдної кулі» та «сценічної моделі» [Морозова 2005, с. 110; Langacker 1990, с. 215]. Відповідно до першої моделі освіта мислиться як об'єкт, що є чітко окресленим, займає певне місце в просторі, змінює своє положення внаслідок зовнішнього впливу та взаємодії з іншими об'єктами. Друга модель представляє освіту фоном для діючого суб'єкта. В досліджуваних мовах представлені обидві моделі.

Як вже було зазначено, концептуалізація освіти як об'єкта відображена у граматичній категорії числа. Підкреслимо, що протиставлення одиничності та множинності в межах аналізованої граматичної категорії дозволяє розрізнити дискретні, однорідні предмети, які можуть бути пораховані, та такі, що є аморфними або неоднорідними і не піддаються лічбі [Чепіль 1997, с. 66; Швачко 1981, с. 7]. Іменники на позначення концепту ОСВІТА мають форму числа в усіх досліджуваних мовах (*education – educations* (англ.); *éducation – éducations* (франц.); *освіта – освіти* (укр.); *образование – образования* (рос.)). Слід вказати й на той факт, що в англійській та французькій мовах іменники на позначення концепту ОСВІТА тільки кількісно кваліфікуються, в українській та російській мовах відповідні іменники також піддаються конкретному рахуванню: укр.: *дві освіти, друга освіта*; рос.: *второе образование, два образования*. Вочевидь, в англійській та французькій мовних картинах світу більш значущим виявляється нематеріальний характер означеного явища, що накладає обмеження на можливість лічби та на цій підставі дає можливість укладачам словників кваліфікувати відповідні іменники як необчислювані.

Ключові номінальні лексеми на позначення концепту ОСВІТА в досліджуваних мовах належать до абстрактних іменників. З позицій когнітивної граматики всі абстрактні іменники виступають результатами процесу реіфікації, тобто онтологічної метафори, яка дозволяє розглядати процеси або ситуації як об'єкти [Cognitive English Grammar 2007, с. 84]. «Відповідником» концептуального процесу реіфікації в мові виступає субстантивация, зокрема утворення іменників від дієслів [Cognitive English Grammar 2007, с. 79]. Утворені в такий спосіб абстрактні іменники можуть функціонувати як обчислювані або необчислювані, що знаходить відображення в лексикографічних описах вербалізаторів концепту ОСВІТА.

Абстрактні іменники відбивають результати концептуалізації короткотривалих або довготривалих / перманентних ситуацій [Cognitive English Grammar 2007, с. 81–83]. Короткотривалі ситуації розподіляються на короткотривалі події та стани. Короткотривалі події є обмеженим в часі; можуть повторюватись через певні проміжки часу; складаються з початку, власне процесу та результату; як правило метафорично осмислюються як об'єкти. Короткотривалі стани є перехідними станами (наприклад, хвороба).

Іменники на позначення концепту ОСВІТА в досліджуваних мовах задовольняють критеріям виділення іменників на позначення короткотривалих подій. Наприклад: *Education has yet to begin in earnest in ordinary workplaces, where most efforts so far have been directed at keeping employees from*

joining demonstrations (LC, 60500); *И в Европе профессиональное музыкальное образование началось в XIX веке* (НКР, образование 1002 контекст 2), в наведених текстових фрагментах відбиті уявлення про освіту як процес, що має початок. Наприклад: *Des gens charmants qui lui donneront une excellente éducation et sans doute la chance de devenir assez sage pour ne plus avoir à se réincarner* (Thanatonautes, с. 402); *Однако информация, содержащаяся в рекламном объявлении, где содержатся сведения о трудоустройстве и рейтинге ВУЗа, свидетельствует о том, что институт на сегодняшний день дает «лучшее» образование* (НКР, образование 395 контекст 11), в наведених фрагментах освіта представлена як власне процес, що метафорично осмислюється мовцями як об'єкт. Довготривалі (перманентні) ситуації є необмеженими в часі або такими, що існують постійно. Вони, в свою чергу, включають стани та події. Згідно даної класифікації іменники-вербалізатори концепту ОСВІТА в досліджуваних мовах виступають вербалізаторами перманентного стану.

В досліджуваних мовах виявлена повна відмінкова парадигма аналізованих іменників. Цей факт дозволяє мовцям маркувати освіту як: агенс, активно діючу сутність (*Education and training have now emerged* (ОМС, 39); *L'éducation des abeilles obéit* (Jour, с. 251); *вища освіта дає більше можливостей* (День, 2008); *образование ... ведет* (НКР, образование 1709)), об'єкт дії (*навчальних закладів, які мають зробити вищу освіту більш доступною* (День, 2007)); *Малолетним давалось воспитание и образование, ... в наш темный народ вводилось образование* (НКР, образование 1081)), засіб / інструмент дії (*щоб давати освітою путівку в життя* (День, 2008); *способы (создаются) военной наукой, военным образованием и боевым опытом* (НКР, образованием 103)) тощо.

Дослідження інших граматичних категорій, зокрема категорії визначеності / невизначеності та категорії роду не є релевантними для зіставлення за даними аналізованих мов через різний ступінь реалізованості відповідних категорій (відсутність категорії артикля в українській та російській мовах, категорії роду в англійській мові).

В аналізованій групі лексем не виявлено прогалін щодо граматичного числа та відмінка. В аналізованих лінгвокультурах освіта концептуалізується як короткотривала подія і як перманентний стан (ментальний атрибут), що знайшло відображення в здатності відповідних лексичних одиниць функціонувати як обчислювані та необчислювані іменники.

Вербалізований іменниками концепт ОСВІТА представлено як об'єкт (артефакт, істота тощо). В мовах зіставлення освіта, що концептуалізується як об'єкт, має такі характеристики як перцептуальність, розміри, обчислюваність. Денотати іменних лексем-вербалізаторів концепту ОСВІТА в мовах зіставлення представлені як такі, що переміщуються в часі зі збереженням власної цілісності (актуалізують уявлення про короткотривалі події).

Перспективним для подальших досліджень видається когнітивно-ономасіологічний аналіз концепту ОСВІТА, зокрема виявлення в досліджуваних мовних картинах світу вербалізованих когнітивно субординатних та суперординатних стосовно освіти категорій.

Література

- Кошарная С. А. **Миф и язык: опыт лингвокультурологической реконструкции** русской мифологической картины мира / Светлана Алексеевна Кошарная. – Белгород : Изд-во Белгор. гос. ун-та, 2002. – 287 с. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 331 с. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с., [1] л.; 24 см. – (Язык. Семиотика. Культура / Ин-т языкознания Рос. акад. наук). Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Галина Ивановна Кустова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 472 с. – (Studia Philologica). Мечковская Н. Б. **Метаязыковые глаголы** в исторической перспективе : образы речи в наивной картине языка / Н. Б. Мечковская // Язык о языке. – М., 2000. – С. 363–380. Морозова Е. И. **Ложь как дискурсивное образование**: лингвокогнитивный аспект : Монография / Елена Ивановна Морозова. – Х. : Экограф, 2005. – 300 с. Чепиль И. Р. Структура функционально-семантической категории сукупности / И. Р. Чепиль // Функционально-коммуникативні вияви граматичних одиниць : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 1997. – С. 66–69. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Людмила Олеговна Чернейко. – М. : МГУ, 1997. – 320 с. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках / Светлана Алексеевна Швачко. – Киев : Вища школа, 1981. – 143 с.; 21 см. *Cognitive English Grammar* / [eds. G. Radden, R. Dirven]. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Pub., 2007. – 374 p. – (Language Arts & Disciplines). Langacker R. W. Setting, participants and grammatical relations / R. W. Langacker // Meanings and Prototypes / S. L. Tsohatzidis. – London: Routledge, 1990. – P. 213–238. – (Studies in Linguistic Categorization).

Джерела ілюстративного матеріалу

- Газета «День» – Режим доступу до документу: <http://www.day.kiev.ua>. – Заголовок з екрану. (День). *Национальный корпус русского языка*. – Режим доступу до корпусу : <http://www.ruscorpora.ru>. – Заголовок з екрану. – (НКР). Brown D. Da Vinci Code : [a novel] / Dan Brown. – New York : Random House Large Print, 2003. – 739 p. *Oslo Multilingual Corpus*. – Access to the corpus : <http://khmt.hit.uib.no/webtce.htm>. – Заголовок з екрану. – (ОМС). Werber B. Le Jour des Fourmis : [roman] / Bernard Werber. – Paris : A. Michel, 1992. – 463 p. – (Jour). Werber B. L'empire des anges : [roman] / Bernard Werber. – Paris : Albin Michel, 2000. – 407 p. – (Litterature). – (Empire). Werber B. Les Thanatonautes : [roman] / Bernard Werber. – Paris : A. Michel, 1994. – 450 p. – (Thanatonautes).